

SAMEN WERKEN AAN EEN BETERE LEESVAARDIGHEID

Een vakoverstijgende aanpak voor samenwerkend lezen in het voortgezet onderwijs

Veel leerlingen in het voortgezet onderwijs ervaren moeilijkheden bij het lezen van hun schoolboekteksten. Problemen met tekstbegrip kunnen leiden tot lage cijfers of zelfs schooluitval. Om dit te voorkomen is het belangrijk om de leesvaardigheid van zwakkere lezers te trainen, bijvoorbeeld door leerlingen samen schoolteksten te laten lezen. Om docenten daarbij te ondersteunen, ontwikkelde de Universiteit van Amsterdam de aanpak SALEVO, oftewel Samenwerkend Lezen in het Voortgezet Onderwijs.

NIKI MOEKEN, FOLKERT KUIKEN & CAMILLE WELIE

Een docente aardrijkskunde op een school in Amsterdam-West opent de deur voor haar leerlingen uit havo 2. 'Vandaag werken we met SALEVO', zegt ze. Direct komt de klas in beweging; er worden materialen uitgedeeld en binnen een paar minuten zitten de leerlingen in groepjes van drie bij elkaar, volgens een indeling die op het smartboard geprojecteerd staat. Voor hen liggen opengelegde boeken, rollenkaarten en een werkblad; ze kunnen van start. Het is het typische begin van een les samenwerkend lezen waarbij de leerlingen gezamenlijk met hun schoolboekteksten aan de slag gaan.

Op deze school wordt sinds kort met SALEVO gewerkt, omdat is geconstateerd dat de leesvaardigheid van de

leerlingen te wensen overlaat. Dit betreft geen uitzondering. Zo blijkt uit onderzoek dat ruim twintig procent van de brugklasleerlingen niet over het gewenste leesniveau beschikt (Hacquebord et al., 2004; Land, 2009). Een problematisch gegeven, omdat de vakinhoud grotendeels via schriftelijk materiaal wordt overgedragen. Leerlingen die onvoldoende vaardig zijn in het doorgronden van teksten zullen eveneens moeite onderkennen bij de verwerving van vak kennis. Hoewel de leesvaardigheid van leerlingen in de brugklas vaak nog verbetert, blijkt deze in de tweede en derde klas te stagneren (Welie, 2013). Zwakkere lezers raken zo steeds verder achterop bij hun leeftijdsgenoten met betere leesvaardigheid (Edmonds et al., 2009; Greenleaf et al., 2011).

Effectiviteit van SALEVO

De discrepantie tussen het tekstbegrip van leerlingen en het niveau van de schoolboekteksten onderstreept het belang van remediëring. Een manier om hieraan te werken is leerlingen in kleine groepjes samen te laten lezen. Zo kunnen ze van elkaar leren hoe een tekst het beste kan worden aangepakt, hoe begripsproblemen kunnen worden opgelost en hoe de structuur van een tekst in elkaar zit. Dat samenwerkend lezen de moeite waarde is, blijkt uit een recente studie in het voortgezet onderwijs (Moeken, Kuiken & Welie, 2015; Moeken, Kuiken & Welie, 2016) waaraan 230 tweedeklassers deelnamen. De resultaten van deze studie kunnen als volgt worden samengevat:

- Het leeuwendeel van de leerlingen vergroot hun tekstbegrip door het samenwerkend lezen. Alleen de zeer zwakke jongens laten in vergelijking met een controlegroep geen vooruitgang zien. Voor hen wordt daarom een langere periode van remediëring voorgesteld.
- Naast tekstbegrip vergroten leerlingen hun kennis van connectieven (woorden als *hoewel*, *nadat*, *terwijl*) en hun kennis over tekststructuren en leesstrategieën.
- De aardrijkskunde-, geschiedenis- en biologie docenten zijn relatief onbekend met de aandacht voor leesvaardigheid en de begeleiding van zelfstandig werkende groepjes.

Ondanks de positieve effecten van samenwerkend lezen, heeft samenwerkend lezen zijn weg naar de klas-

Hulpstrategieën

IK BEGRIJP ÉÉN ZIN OF MEERDERE ZINNEN NIET

Volg de onderstaande aanwijzingen op.

Ga terug in de tekst tot waar je het nog wel begreep, en lees dan opnieuw.

Probeer een plaatje in je hoofd te maken bij wat je leest: probeer het voor je te zien in beelden (visualiseren).

Lees langzamer en preciezer.

Let op signaalwoorden (zie kaart Signaalwoorden) in de zin of zinnen. Ga na welk verband de signaalwoorden aangeven. Dit kan je helpen de zin(nen) beter te begrijpen.

Let op verwijswaarden in de tekst (zie kaart Verwijswaarden). Onderstreep de verwijswaarden. Ga na waar deze woorden naar verwijzen. Dit kan je helpen de zin(nen) beter te begrijpen.

Helpen deze tips niet? Vraag dan je docent om hulp.

blz 3

Kader 1. Een van de hulpkaarten van het lespakket SALEVO

senpraktijk nog niet op grote schaal gevonden (Gillies & Boyle, 2011). Dit strookt met de relatieve onbekendheid van docenten met samenwerkend lezen en laat zien dat wetenschappers er vooralsnog onvoldoende in zijn geslaagd om hun kennis over samenwerkend leren te delen met het onderwijsveld (Roelofs, Van der Linden & Erkens, 2000). Mede hierom is besloten om de voor de studie ontwikkelde materialen aan te vullen en vrij beschikbaar te stellen (zie kader 2 voor een overzicht van het lespakket).

Het lespakket SALEVO

In SALEVO zijn verschillende elementen samengebracht waarvan bekend is dat zij effectief zijn in het vergroten

Voor de leerlingen (per groepje):

- drie rollenkaarten (voorzitter, denker, schrijver);
- een werkblad met oefeningen;
- een boekje met hulpkaarten (leesstrategieën, tekstverbanden);
- twee eindopdrachten (samenvatting, presentatie).

Voor de docent:

- een docentenhandleiding;
- een checklist SALEVO-lessen;
- een nakijkblad;
- voorbeeld filmpjes.

Het volledige lespakket is gratis te downloaden van de onderwijsdatabank: <bit.ly/ltn-salevo>.

Kader 2. Inhoud lespakket

van de leesvaardigheid (zie kader 3). Dit heeft geleid tot een vakoverstijgende aanpak die naast Nederlands kan worden ingezet in zaakvakken zoals biologie of maatschappijleer. Het voordeel hiervan is dat leerlingen strategieën leren toepassen in realistische situaties. Tijdens het samenwerkend lezen zitten de leerlingen in groepjes van drie bij elkaar. Ze krijgen daarbij een eigen rol toebedeeld met bijbehorende taken, te weten die van *voorzitter*, *dinker* of *schrijver* (zie kader 4). Na een klassikale inleiding van de docent, gaan de leerlingen in de groepjes gezamenlijk aan de slag met een schoolboektekst. Dat doen zij aan de hand van een werkblad waarop opdrachten staan die *voor*, *tijdens* en *na* het lezen moeten worden gemaakt. Zo oefenen de leerlingen met verschillende strategieën die effectief zijn gebleken in het vergroten van de leesvaardigheid. Voorbeelden zijn het scannen van de tekst, het samenvatten van alinea's, het stellen van vragen bij de tekst en het herleiden van woordbetekenissen. Hebben leerlingen moeite met de toepassing van strategieën, dan kunnen ze terugvallen op hulpkaarten die stapsgewijze uitleg bieden bij het oplossen van begripsproblemen. De laatste vijf minuten van de les worden besteed aan een klassikale afsluiting waarbij gezamenlijk op het samenwerkend lezen wordt gereflecteerd.

In de praktijk

Scholen in Amsterdam-West passen SALEVO bij verschillende zaakvakken toe. 'Zo ligt de verantwoordelijkheid niet bij één leerkracht en werken de leerlingen toch op geregelde basis aan hun leesvaardigheid', aldus de taal-

IN SALEVO ZIJN VERSCHILLENDE ELEMENTEN VAN EFFECTIEF LEESONDERWIJS SAMENGEBRACHT. EEN AANTAL VAN DEZE ELEMENTEN WORDT HIERONDER TOEGELICHT.

Samen lezen in kleine groepjes

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat lezen in kleine groepjes een effectieve manier is om de leesvaardigheid te vergroten. Wanneer leerlingen samen bespreken hoe ze een tekst aanpakken, maken ze cognitieve processen (gedachten, redeneringen, strategieën et cetera) expliciet. Zo kunnen leerlingen van elkaar leren.

Duidelijke rol- en taakverdeling

Samenwerken in groepjes blijkt effectiever wanneer iedere leerling een eigen rol heeft met bijbehorende taken. Doordat iedere leerling een eigen bijdrage levert aan het eindproduct, wordt een gedeelde verantwoordelijkheid gecreëerd, wat een voorwaarde is voor effectief samenwerken.

Heterogene groepssamenstelling

Samenwerking tussen zwakkere en sterkere lezers kan positieve effecten hebben op de leeropbrengst. De zwakkere lezers zien immers hoe de sterkere lezers een tekst aanpakken en de sterkere lezers worden gedwongen om de eigen leesprocessen te verduidelijken en daarop te reflecteren. Ook de samenwerking tussen jongens en meisjes blijkt het leerrendement te kunnen bevorderen.

Combinatie van leesvaardigheid en zaakvakinhoud

Leesvaardigheid en zaakvakinhoud zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Om de inhoud over te brengen, is het van belang dat leerlingen de informatie uit hun schoolboekteksten begrijpen. Door binnen de zaakvakken aandacht aan leesvaardigheid te schenken, vergroten de leerlingen hun tekstbegrip, wat weer leidt tot meer vat op de vakinhoud.

Stimulering van leesmotivatie

Hoe groter de leesmotivatie, hoe beter het tekstbegrip. Het is daarom belangrijk de motivatie van leerlingen te stimuleren. Dit kan door leesvaardigheid binnen de zaakvakken te trainen. Wanneer leerlingen een tekst voor bijvoorbeeld een proefwerk moeten leren, hebben zij een duidelijke reden om zich te verdiepen in de inhoud en zullen zij gedreven zijn om de tekst grondig te bestuderen. Ook keuze uit verschillende teksten kan de leesmotivatie van leerlingen vergroten.

Aandacht voor leesstrategieën

Uit onderzoek is gebleken dat het zinvol is om leerlingen te onderwijzen in leesstrategieën. Vooral strategieën waarbij aandacht wordt besteed aan het voorspellen van de inhoud, het samenvatten van (delen van) de tekst, het stellen van vragen over de tekst en het oplossen van begripsproblemen (op woord- en zinsniveau) stimuleren het tekstbegrip van leerlingen.

Aandacht voor tekstverbanden

Directe instructie van tekstverbanden stimuleert het tekstbegrip van leerlingen. Met name zwakkere lezers blijken hier baat bij te hebben.

Integratie van verschillende vaardigheden

Wanneer leerlingen groepsgewijs aan tekstbegrip werken, oefenen zij niet alleen de leesvaardigheid, maar worden ook de spreek-, luister- en schrijfvaardigheid getraind. Er wordt immers van hen verwacht dat ze zowel mondeling als schriftelijk hun ideeën over de tekst onder woorden brengen en luisteren naar de ideeën van hun klasgenoten. Een dergelijke integratie van vaardigheden blijkt het tekstbegrip van leerlingen te bevorderen.

Coaching van de docent is een essentieel onderdeel van samenwerkend lezen. Hoewel de groepjes zelfstandig werken, behoudt een docent de regie door effectief begeleiding te bieden bij het leesproces

TIJDENS HET LEZEN KRIJGT IEDERE LEERLING UIT HET GROEPJE EEN EIGEN ROL. BIJ DEZE ROL HOREN VERSCHILLENDE TAKEN. ZO LEVEREN ALLE LEERLINGEN EEN BIJDRAGE AAN HET EINDPRODUCT.

De voorzitter

De voorzitter heeft de leiding en zorgt dat iedereen in het groepje goed meedoet. Hij houdt ook de tijd in de gaten en bepaalt wanneer het nodig is om de docent te roepen. De voorzitter praat mee over de tekst en de vragen en vult de denker aan waar nodig.

De denker

De denker leest iedere alinea hardop voor en expliciteert daarbij zijn gedachten. De denker deelt zijn ideeën over de tekst met zijn groepsgenoten en let daarbij zowel op moeilijke woorden en zinnen als op verbanden en signaalwoorden. Wanneer iets onduidelijk is, past de denker hulpstrategieën toe.

De schrijver

De schrijver leest de opdrachten op het werkblad hardop voor. Daarnaast praat hij mee over de tekst en de vragen, vat de uitkomsten na ieder overleg samen en noteert deze vervolgens op het werkblad.

‘Wat ik belangrijk vind, is dat de leerlingen intensief met teksten bezig zijn volgens een concreet stappenplan. Er is een duidelijke taakverdeling en dus een enorme focus’

coördinator op een van de scholen die het werken met de methode coördineert.

In de aardrijkskundeles zijn de leerlingen druk aan het werk. Bij een van de groepjes laait een discussie op over de betekenis van een *grimmig* klimaat: ‘Nee, dit is wat anders dan jij zei. Lees gewoon even van hier tot dat woordje.’ De *denker* leest het stukje opnieuw en zucht: ‘O, grimmig is gewoon hetzelfde als grimmige sfeer. Dat is eh, gewoon een slechte sfeer.’ De *schrijver* knikt instemmend en noteert de betekenis van het woord op het werkblad.

Tijdens het samenwerkend lezen, loopt de docente door de klas. Ze kijkt mee met de groepjes en geeft feedback. Zo vraagt ze een groepje om een samenvatting in te korten en wijst ze op de inzet van leesstrategieën: ‘Als je er niet uitkomt, kun je ook de hulpkaarten erbij pakken, hè.’ Deze coaching van de docent vormt een essentieel onderdeel van het samenwerkend lezen. Hoewel de groepjes zelfstandig werken, behoudt de docente de regie door effectief begeleiding te bieden bij het leesproces. Dat kan door de leerlingen op het doel van strategieën te wijzen, hardop denkend leesstrategieën te demonstreren en geregeld door te vragen. Daarnaast is aandacht voor het groepsproces belangrijk. Dit vereist een scala aan sociale vaardigheden van de leerlingen en gaat niet altijd vanzelf. De docente aardrijkskunde herkent dit: ‘Iedere les vraag ik de leerlingen naar het samenwerken. Hielden ze zich bijvoorbeeld aan hun eigen rol? Wat hebben ze van elkaar geleerd? En natuurlijk ook: wat zou er volgende keer beter kunnen?’

Hoewel de aanpak nieuw was voor de aardrijkskundedocente, spreekt ze positief over het werken met SALEVO. ‘Wat ik belangrijk vind, is dat de leerlingen intensief met teksten bezig zijn volgens een concreet stappenplan. Er is een duidelijke taakverdeling en dus een enorme focus. Daarbij stelt het leerlingen in staat om zich te concentreren op een manier die ook zij

acceptabel vinden want ze mogen er zelfs bij praten.’ De taalcoördinator van de school signaleert daarnaast de ontwikkeling die docenten doormaken: ‘Niet iedereen is zich van tevoren bewust van de problemen waar leerlingen tegenaan kunnen lopen bij het lezen van een tekst. Doordat de leerlingen tijdens het samenwerkend lezen hun gedachten expliciteren, wordt duidelijk op welke dwaalsporen ze terecht kunnen komen als ze een woord niet kennen of niet in staat blijken om de kern uit een alinea te halen. Dat is voor veel docenten een eyeopener.’

Voor meer informatie over de didactiek en het bijbehorende trainingsaanbod, kunt u zich wenden tot Niki Moeken, <niki.moeken@itta.uva.nl>.

LITERATUUR

- Edmonds, M.S., Vaughn, S., Wexler, J., Reutebuch, C., Cable, A., Klinger Tackett, K., & Schnakenberg, J. (2009). A synthesis of reading interventions and effects on reading comprehension outcomes for older struggling readers. *Review of Educational Research*, 79(1), 161–300.
- Gillies, R.M., & Boyle, M. (2011). Teachers’ reflections of cooperative learning (CL): A two-year follow-up. *Teaching Education*, 22(1), 63–78.
- Greenleaf, C.L., Litman, C., Hanson, T.L., Rosen, R., Boscardin, C.K., Herman, J., Schneider, S.A., Madden, S., & Jones, B. (2011). Integrating literacy and science in biology: Teaching and learning impacts of reading apprenticeship professional development. *American Educational Research Journal*, 48(3), 647–717.
- Hacquebord, H., Linthorst, T.R., Stellingwerf, B.P., & Zeeuw, M. de. (2004). Voortgezet taalvaardig: Een onderzoek naar tekstbegrip en woordkennis en naar de taalproblemen en taalbehoeften van brugklasleerlingen in het voortgezet onderwijs in het schooljaar 2002–2003. Groningen: Etoc.
- Land, J. (2009). Zwakke lezers, sterke teksten? Effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van ombo-leerlingen. Delft: Eburon.
- Moeken, N., Kuiken, F., & Welie, C. (2015). SALEVO: Samenwerkend lezen in het voortgezet onderwijs. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Moeken, N., Kuiken, F., & Welie, C. (2016) Samenwerkend lezen in het voortgezet onderwijs (SALEVO): Effectiviteit voor verschillende typen leerlingen. *Levende Talen Tijdschrift*, 17(2), 38–49.
- Roelofs, E., Linden, J. van der, & Erkens, G. (2000). Leren in dialoog: Een discussie over samenwerkend leren in onderwijs en opleiding. In J. van der Linden & E. Roelofs (Red.), *Leren in dialoog: Een discussie over samenwerkend leren in onderwijs en opleiding* (pp. 7–37). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Welie, C. (2013). Onderzoeksrapportage project OTAW: Taalvaardigheid in Amsterdam-West – een analyse van leerlingachtergrond, taalonderwijs en lessen Nederlands. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.